

- May, Michael 1990: Kognitive skemaer, basale forestillings-systemer og naiv fysik: en introduktion til kognitiv semantik, i *Psyke & Logos* 11, s. 98-120
- Meyer, Ludvig 1844: *Fremmedord-Bog eller Kortfattet Lexikon over fremmede, i det danske Skrift- og Omgangs-Sprog forekommende Ord, Konststudtryk og Talemaader; Anden forøgede og forbedrede Udgave*, København
- ODS: Ordbog over det danske Sprog, tredje bind, 1921 sp. 222-232
- Ruus, Hanne 1987: Orientering om DANWORDS materiale, i DANLEXgruppen: Gert Engel, Ebba Hjorth, Jane Rosenkilde Jacobsen, Ole Norling-Christensen, Bodil Nistrup Madsen, Hanne Ruus 1987: *Ordbøger i Danmark, En oversigt*, s. 108-114
- Ruus, Hanne 1988: General Purpose Semantics: Hyponymy and Generic Relationships, i *Nordic Journal of Linguistics* 11, p. 111-128

TALEGENGIVELSE HOS DICKENS OG HANS OVERSÆTTER L. MOLTKE
Af Knud Sørensen (Aarhus Universitet)

Sprogligt set er Dickens i flere henseender ukonventionel, således også i sin fortælleteknik, og man kan stille det spørgsmål, hvor meget det ukonventionelle kommer frem i en oversættelse. En oversætter er naturligvis ret bundet af sit forlæg, men alligevel har han et vist spillerum. Dickens behersker et omfattende sprogligt-stilistisk register, og i sine romaner benytter han sig af både konventionelle og ukonventionelle fortælleformer. De konventionelle former er fælles for engelsk og dansk. Men hvad de ukonventionelle former angår, kan det være af interesse at se på, i hvilken grad hans oversætter følger ham. Det er emnet for mit foredrag.

I Dickens' romaner kan man iagttage en skønsom blanding af forfatterberetning, indirekte tale, dækning, fri direkte tale og endelig direkte tale.¹ Hvis man udgår fra personernes replikker, kan man opstille en idealskala, hvis yderpunkter er forfatterberetning (fjernest fra replikkerne) og replikkerne selv (med deres maksimale grad af autenticitet). Dette passer i mange tilfælde, men ikke i alle, fordi Dickens er så ukonventionel en romanforfatter; han blander formerne.

Hvis vi først ser på forfatterberetningen, den, der skulle være fjernest fra replikkerne, bemærker vi, at Dickens ikke sjældent i sin fortælling inkorporerer små eller større bidder direkte tale. Jeg giver et par eksempler, der viser, at Moltke var opmærksom på fenomenet, men ikke altid kunne eller ville overføre det til dansk (liste over forkortelser og benyttede udgaver findes side 8):

TC II.21.202. He was also in the habit of declaiming to Mrs. Stryver, over his full-bodied wine, on the arts Mrs. Darnay had once put in practice to 'catch' him, and on the diamond-cut-diamond arts in himself, madam, which had rendered him 'not to be caught.'

Moltke 244. I ligeledes pleiede han ved sin fyldige Vin at udbrede sig for Mrs. Stryver over de Konstgreb, som Mrs. Darnay forðum havde brugt for at "fange" ham, og over sine egne mageløse Konstgreb, Madame, som havde betrygget ham mod Fangenskab.

MC 6.85. There was something almost awful, too, about the self-possession of the new pupil; who 'troubled' Mr. Pecksniff for the loaf...

Moltke 1.115. Der var derhos noget næsten rædsomt ved Roligheden hos den nye Lærling, da han bad Mr. Pecksniff om Brødet...

I det følgende eksempel lader det til, at oversætteren har følt, at den bratte overgang til direkte tale - endog til tale - var for chokerende, og han har derfor ændret formuleringen i traditionel retning:

MC 2.12. To behold each damsel, in her very admiration of her sister, setting up in business for herself on an entirely different principle, and announcing no connexion with over-the-way, and if the quality of goods at that establishment don't please you, you are respectfully invited to favour ME with a call!

Moltke 1.23. at see enhver af disse Ungmøer i sin Beundring for Søsteren drive sin Handel ganske paa egen Haand og efter helt modsatte Grundsætninger, ikke vedkjende sig nogen Forbindelse med Gjenboen, men naar Qualiteten af dennes Varer ikke maatte vinde Bifald, ærbødigt opfordre Kunderne til at besøge hende med et Besøg!

Vi kommer dernæst til indirekte tale, der i sin traditionelle form er ret bleg og afdæmpet i forhold til direkte tale. Men hos Dickens indeholder indirekte tale ofte træk af forskellig art fra direkte tale til levendegørelse af stilen. Moltkes behandling af disse utraditionelle elementer er svingende. I nogle passager lykkes det ham at få dem overført, hvad der fx gælder den talendes idiolekt i

LD II.3.462. Mr. Dorrit ... said that his people should - ha - countermand his horses, and he would - hum - overlook what he had at first supposed to be an affront...

Moltke 2.43. Mr. Dorrit ... sagde, at hans Folk skulde - ha - afbestille Hestene, og at han vilde - hm - overse, hvad han først havde antaget for en Fornærmelse...

Det gælder også den talesprogsprægede gentagelse i følgende eksempel:

PP 46.711. and then all the ladies moaned in unison, and said they knew what it was, and they pitied her from their hearts, they did...

Moltke 2.294f. og derpaa jamrede samtlige Damer sig i Chor og sagde, at de vidste nok, hvad det var, og beklagede hende af Hjertet, gjorde de...

Derimod vælger oversætteren at omredigere den direkte tale i

LD II.6.499f. Mr. Sparkler said ... that Mrs. Merdle having completely used up her place in the country..., and being, of course, unable, don't you see, to remain in London..., had resolved to have a touch at Rome...

Moltke 2.90. Mr. Sparkler svarede..., at Mrs. Merdle, der var bleven led og kjed af sit Landsted ... og naturligvis, indsaar man nok, var ude af Stand til at blive i London..., havde besluttet at gjøre en Udflugt til Rom...

Men ofte afstår Moltke fra ethvert forsøg på at overføre den særlige tone, fx vulgærprog, som i

NN V.50. Satisfactory replies being made to these queries, he surmised that the roads were pretty heavy arter that fall last night, and took the liberty of asking whether any of them gentlemen carried a snuff-box.

Moltke 1.71. Efterat have faaet tilfredsstillende Svar paa disse Forespørgsler, yttrede han, at Veien var bleven noget tung efter Snefoget Natten iforveien, og tog sig den Frihed at spørge, om ingen af Herrerne havde en Snustobaksdaase.

I den forbindelse kan det indskydes, at det i det hele taget er sjældent i Moltkes oversættelse at finde vulgærprog reproduceret eller blot antydnet; det er også vanskeligt. Lige så vanskeligt er det at bibringe læseren af oversættelsen en fornemmelse af stilkontrasten mellem formelt sprog og vulgærprog, hvad der fremgår af et eksempel som det følgende:

OMF II.9.306. He went on to say ... that Mrs. Higden's days and nights being devoted to Our Johnny, who was never out of her lap, the whole of the mangling arrangements had devolved upon himself, and he had had "rayther a tight time."

Moltke 1.411. Endvidere sagde han, ... at da Mrs. Higden havde offret alle sine Dage og Nætter paa Vor Johnny, som aldrig havde været af hendes Skjød, var hele Kulningen bleven besværet af ham selv, saa at han havde havt en temmelig streng Tid."

hvor passagen had devolved upon himself er redigeret af Dickens som en spøgende formel kontrast til rayther a tight time. I øvrigt har Moltke her glemt et citationstegn.

Der skelnes her mellem indirekte tale, indledt af en formel som han sagde, at..., og dækning, som optræder uden en sådan formel, selv om det må tilføjes, at indirekte tale ofte glider over i dækning. Formelt kan dækning være sammenfaldende med forfatterberetning, og der optræder passager, hvor man først et godt stykke inde bliver klar over, at der foreligger dækning, fx

LD II.12.561f. Lord Decimus nevertheless ... was ... glad to see Mr. Merdle, glad to see Bishop, glad to see Bar, glad to see Physician, glad to see Tite Barnacle, glad to see Chorus, glad to see Ferdinand his private secretary. Lord Decimus, though one of the greatest of the earth, was not remarkable for ingratiatory manners, and Ferdinand had coached him up to the point of noticing all the fellows he might find there, and saying he was glad to see them.

Moltke 2.168. Ikke desto mindre blev Lord Decimus ... glad ved at see Mr. Merdle, glad ved at see Bispen, glad ved at see Skranken og glad ved at see Lægen, glad ved at see Tite Barnacle, glad ved at see Choret, glad ved at see sin Privatsecretair, Ferdinand. Skjøndt en af Jordens Største, udmærkede han sig ikke ved et indyndende Væsen, og Ferdinand havde kudske ham til at lægge Mærke til alle de Fyre, han vilde faae at see der, og sige, at det glædede ham at see dem.

Den påfaldende gentagelse af glad to see får sin forklaring i slutningen af passagen, der problemløst omplantes til dansk.

I øvrigt optræder der i dækning de samme elementer, som er at finde i indirekte tale, fx stumper af direkte tale og vulgærprog. Desuden forekommer der imperativer, som i reglen bliver parafraseret af oversætteren, som i følgende eksempel:

PP 2.6. He had felt some pride - he acknowledged it freely; and let his enemies make the most of it...

Moltke 2.13. Han havde følt en vis Stolthed - han tilstod det uforbeholdent, og hans Fjender kunde benytte denne Tilstaaelse som de vilde...

medens det er undtagelsen, at imperativen bibeholdes, som i følgende passage:

LD I.12.143. What was they a doing in the Yard? Why, take a look at 'em and see.

Moltke 1.188. Hvad de bestilte dernede i Gaarden? Kom selv og see!

Dickens ynder at bruge dækning og gør det ofte med virtuositet. Formentlig har han syntes, at dækning er mindre tung end indirekte tale og meget fleksibel. Fx bruger han dækning til at antyde en dialog og følges her af sin oversætter:

LD I.9.92. 'Do you know Miss Dorrit?' asked the new client.

The nondescript knew two Miss Dorrits; one who was born inside - That was the one! That was the one? The nondescript had known her many years.

Moltke 1.125. "Kjender De Miss Dorrit?" spurgte den nye Klient.

Den Ubestemmelige kjendte to Misses Dorrit, en, som var født derinde - Det var hende! Var det hende? Hende havde den Ubestemmelige kjendt i mange Aar.

Man kan også finde en dialog i form af den ene persons direkte talé efterfulgt af den anden persons reaktion i dækning, og vel at mærke har forfatteren her udeladt noget, der dog let kan suppleres ud fra sammenhængen:

BH 53.722. 'I suppose you ain't in the habit of walking, yourself?' says Mr. Bucket. 'Not much time for it, I should say?'

Besides which, Mercury don't like it. Prefers carriage exercise.

Moltke 2.323. "Selv gaaer De nok ikke meget?" siger Mr. Bucket. "De har sagtens ikke synderlig Tid dertil?"

Desuden holder Mercurius ikke af at gaae. Foretrækker at gjøre sig Motion tilvogns.

I sådanne passager følger oversætteren sit forlæg, og det gør han også, hvor Dickens indfører slående afvigelser fra den traditionelle form for dækning. Normalt indtræffer der jo ved overgang fra direkte tale til dækning en personforskydning, således at 1. og 2. persons pronominer bliver til 3. persons: I tell you > He told them. En tilsvarende forskydning er normal på dansk. Hvor Dickens tager sig den frihed at undlade at foretage personforskydning - formentlig for at gøre stilen ekstra levende - følges han af Moltke som i

OMF II.8.292. In spite of his seemingly retiring manners, a very intrusive person, this Secretary and lodger, in Miss Bella's opinion. Always a light in his office-room when we came home from the play or Opera, and he always at the carriage-door to hand us out.

Moltke 1.391. Trods sit tilsyneladende tilbageholdne Væsen, var denne Secretair og Logerende efter Miss Bellas Formening en høist paatrængende Person. Stedse var der Lys i hans Contoir, naar vi kom hjem fra komedien eller Operaen, og stedse stod han ved Karethdøren, for at hjælpe os ud.

I det andet eksempel, jeg vil give, bemærker vi, at Moltke i modsætning til Dickens forskyder det første par pronominer, men derefter overgiver sig og beholder pronominerne i 1. person. Det er i øvrigt påfaldende, at både original og oversættelse undlader den normale tempusforskydning til præteritum. Vi dumper midt ind i en tale, der gengives ved dækning:

OMF II.16.392. For all of these reasons, and many more which he right well knows will have occurred to persons of your exceptional acuteness, he is here to submit to you that the time has arrived when, with our hearts in our glasses, with tears in our eyes, with blessings on our lips, and in a general way with a profusion of gammon and spinach in our emotional larders, we should one and all drink to our dear friends the Lammies...

Moltke 1.525. Af alle disse og mange flere Grunde, der, som han helt vel veed, maa have fremstillet sig for deres ualmindelige Skarpsindighed, er han saa fri at gjøre dem opmærksomme paa, at det kjæblik nu er kommet, da vi med vore Hjerter i vore Glas, med Taarer i vore Øine, med Velsignelser paa vore Læber og i det Hele taget med en Mængde Skinke og Spinat i vor Følsomheds Spisekammer Alle Som Ben bør drikke en Skaal for vore kjære Venner Lammle'erne...

I dækning optræder der en række såkaldt private verber, der betegner en persons intellektuelle eller følelsesmæssige holdning eller tilstand. De kaldes private, fordi gyldigheden af dem kun kan konstateres af den person, der bruger dem. Det drejer sig om verber som believe, doubt, fear, hope, remember, think, wish og wonder. Brugt i dækning kan disse verber få en ændret funktion, så at fx he hoped kommer til at betyde 'he said he hoped'. Vi skal nu se paa, hvordan Moltke behandler disse verber.

I det første eksempel bemærker vi, at Moltke overfører den engelske udtryksmåde til dansk:

OMF II.9.306. John Rokesmith hoped the child had had medical attendance?

Moltke 1.140. John Rokesmith haabede, at Drengen havde havt Lægetilsyn?

hvor spørgsmålstegnet til slut bidrager til at tydeliggøre, hvad der menes. I det følgende eksempel kan der heller ikke være tvivl om meningen, da verbet hoped her modificeres af adverbialet a dozen times; men Moltke viger alligevel tilbage fra at overføre den engelske udtryksmåde, måske fordi han har følt, at det ville være uidiomatisk at gøre det. I stedet parafraserer han:

BR 78.464. And so he sat for half-an-hour at least, although Dolly, in the most endearing of manners, hoped, a dozen times, that he was not angry with her.

Moltke Master Humphreys Stueuhr 3.620. Saaledes blev han siddende en halv Time, i det mindste, uagtet Dolly paa den mest indsmigrende Maade en halv Sneg Gange yttrede det Haab, at han ikke var fortørnet paa hende.

Det følgende eksempel kan fortolkes på mere end én måde. Enten har oversætteren rent ud misforstået sit forlæg, eller også har han med en vis dristighed presset et dansk verbum ind i en funktion, som vel er uidiomatisk. Eksemplet lyder:

OCS 41.310 ... he ... did not return into the house until the Notary and Mr. Abel ... had several times wondered what could possibly detain him.

Moltke Master Humphreys Stueuhr 2.38 ... han ... gik ikke ind i Huset, førend Notaren og Mr. Abel ... flere Gange havde undret sig over, hvad i al Verden der dog kunde opholde ham.

Meningen er utvivlsomt 'udtrykke undren over', og spørgsmålet er, om undre sig over kan betyde det på dansk. Det næste eksempel er også ret dristigt formuleret hos Moltke:

BH 53.721. '...And we like 'em all the better for it, don't we?'

Mercury, with his hands in the pockets of his bright peach-blossom small-clothes, stretches his symmetrical silk legs with the air of a man of gallantry, and can't deny it.

Moltke 2.322. "...Og holde vi ikke netop derfor saa meget desto mere af dem; hvad?"

Med Hænderne i Lommerne paa sine lyse, ferskenblomstfarvede Knæbenklæder, udstrækker Mercurius sine symmetriske Silke Ben med en galant Mands Mine og kan ikke negte det.

I flere tilfælde gengiver Moltke private verber som believe, fear og think ved verbet mene, fx:

LD 1.16.198. Pet laughingly believed he had been thinking of Miss Wade.

Moltke 1.259. Pet mente smilende, at han havde tænkt paa Miss Wade.

og her er han på sikker idiomatisk grund, eftersom mene allerede fra det 18. århundrede er afhjemlet i betydning 'sige, at man mener...'.
Fra et oversættelsesanalytisk synspunkt er fortælleformer-nes område interessant, fordi det viser, at oversætteren var villig til at følge sit utraditionelle forlæg et stykke af vejen; hermed kan sammenlignes, at Moltke konsekvent afstår fra at følge Dickens i hans behandling af kollektiverne som pluralis (fx OCS 243 'half the population of the town ... they': Moltke 412 'den ene Halvdel af Byens Befolkning ... den').

Note 1. Se Knud Sørensen: Charles Dickens: Linguistic Innovator, Acta Jutlandica LXI (1985), kapitel IV.

Forkortelser og benyttede udgaver:

- BH: Bleak House. The New Oxford Illustrated Dickens 1951.
L. Moltke: Bleak House 1-2, København 1858.
- BR: Barnaby Rudge. The Oxford Illustrated Dickens 1982.
L. Moltke: Master Humphreys Stueuhr 2-3, København 1863.
- LD: Little Dorrit. The Oxford Illustrated Dickens 1982.
L. Moltke: Lille Dorrit 1-2, København 1862.
- MC: Martin Chuzzlewit. The Oxford Illustrated Dickens 1981.
L. Moltke: Martin Chuzzlewit, København 1859.
- NN: Nicholas Nickleby. The Oxford Illustrated Dickens 1968.
L. Moltke: Nicholas Nickleby 1-2, København 1856.
- OCS: The Old Curiosity Shop. The Oxford Illustrated Dickens 1981.
L. Moltke: Master Humphreys Stueuhr 1-2, København 1863.
- OMF: Our Mutual Friend. Everyman's Library 1953.
L. Moltke: Vor fælleds Ven 1-2, København 1864-65.
- PP: Pickwick Papers. The Clarendon Dickens 1986.
L. Moltke: Pickwick Clubben 1-2, København 1861.
- TC: A Tale of Two Cities. The Oxford Illustrated Dickens 1982.
L. Moltke: En Fortælling om to Byer, København 1863.

Mette Kunøe og Erik Vive Larsen (udg.):
3. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 1990

DEMONSTRATION AF JYSK ORDBOGS EDB-PROGRAMMET

- database og kortlægningsprogram til udnyttelse af spørgelistebesvarelser

Af Viggo Sørensen og Torben Arboe Andersen (Aarhus Universitet)

En vigtig del af materialet til redaktionen af Jysk Ordbog udgøres af besvarelser af spørgelister vedr. dialektale forhold fra et net af ca. 500 meddelere jævnt fordelt over Jylland. Siden spørgelisteudsendelsen begyndte i 1950-erne (jf. Nielsen (1982) p. 10) er der udsendt ca. 120 spørgelister à 30-40 spørgsmål, der er blevet besvaret af gennemsnitligt vel 6-700 og for nogle listers vedkommende af op til 1000 meddelere. Besvarelserne af de enkelte spørgsmål blev tidligere udskrevet manuelt i topografisk ordnede lister, der derpå blev anvendt som udgangspunkt for udfærdigelse af udbredelseskort for bestemte udtaleformer, synonymer mv. I 1987 anskaffede instituttet edb-udstyr (Apple Macintosh), først og fremmest til brug for udarbejdelse af manuskriptet til Jysk Ordbog, der krævede særlig lydskrift, som forholdsvis let kunne kreeres på Macintosh-udstyret. Det stod hurtigt klart, at edb-udstyret også kunne anvendes til behandling af spørgelistebesvarelserne: indtastet i en database kunne de i det mindste udskrives i topografisk ordnede lister. Men kunne man også udarbejde dialektkort på skærmen ud fra databasen?

Gennem edb-centret UNI-C, Århus afd., fik vi forbindelse med programmør Peter Frost-Olsen, der påtog sig at udarbejde en database og et tilhørende kortlægningsprogram for instituttet. Til udformningen heraf blev anvendt dels databasesystemet Reflex, dels tegneprogrammet Adobe Illustrator. Databasen og kortlægningsprogrammet har siden fungeret tilfredsstillende, med enkelte løbende justeringer.

1. Brug af databasen

Spørgelistebesvarelserne indføres i databasen ved, at man indtaster hver enkelt meddelers besvarelse af et givet spørgsmål i et svar-skema, et "kartotekskort" af udseende som vist i fig. 1.

I svarschemaets første rubrik anføres topografisk sognenummer for besvarelsen; hvert sognenummer har i databasen tilknyttet et koordinatsæt til brug for kortlægningsprogrammet (jf. afsnit 2). I rubrikken "Ordled" indtastes de former, meddeleren opgiver i sit svar, normalt uretoucheret. Dog kan der ikke anvendes lydskrift, så hos de få meddelere, der anvender egentlig lydskrift, gennemføres en normalisering, og det markeres i rubrikken "Forklaring", at der er anvendt lydskrift. Rubrikken "Ordled" er opdelt i 3 felter, for at de enkelte led i sammensætninger og faste forbindelser kan indtastes separat og dermed muliggøre senere udskrifter og kortlægning med et vilkårligt af disse led som udgangspunkt. Indeholder en besvarelse to el. flere forskellige ord eller former, oprettes der et "kartotekskort" på hver af formerne. I rubrikken "Forklaring" anføres meddelerens eventuelle nærmere forklaring eller øvrige kommentarer til det omspurgte ord. Ofte er der på spørgelisterne bedt om, at meddeleren anfører en sætning, hvori ordet forekommer; disse og tilsvarende sætninger noteres i rubrikken "Citat".

Efter indtastning af alle besvarelser af et givet spørgsmål kan der fremstilles datarapporter, dvs. oversigter over alle oplysninger i databasen eller udvalgte